

Fülöp László

Voltak-e erszénygyártó mesterek Nagyváradon a 16–17. században?

Bizonyára meglepődik az olvasó, hogy már itt az első mondatban megadjuk a választ: korabeli dokumentumokkal nem tudjuk bizonyítani. Csupán néhány fellelhető adat, név, utalás segíti a feltevésünket, hogy éltek Váradon ilyen mesterséget űző mesteremberek.

Miután a várost a törökök 1660-ban bevették, az ott található dokumentumok az évek során megsemmisültek. Vagy ha tudtak is ezek közül megmenteni néhányat, azok elkallódtak, a lakosok egy részének elköltözésével máshova kerültek, ahol megőrzésüknek később talán már nem is volt jelentősége.

A mesterség pontos megnevezése tarsoly- és erszénykészítő (erszénygyártó). Mivel a tarsoly szavunknak az évszázadok alatt több jelentése is volt, jelen esetben csak az akkorit értelmezzük, és eltekintünk a tárgy mind korábbi, mind későbbi funkciójától. A tarsoly (ómagyar eredetű szó) ebben a korban vállra akasztható, lapos, néha díszes bőrtáska, főként férfiviselet volt. Az ércpénzen kívül a viselőjétől függően ebben tartották például a pásztorok, a juhászok a taplót és a kovakövet, valamint külön kis bőrtokban, szelencében

a dohányukat, védve azokat a nedveségtől. Méretétől függően belefért egy kisebb pipa, kevés ivóvíz, kis élelem is. A nőknél ebből alakult ki a karra akasztható kezításka, a mai retikül. Az erszény is régi ómagyar (ősmagyar: ersze; népies erszin) szó, finom bőrből vagy más hasonló anyagból készített, különféle alakú, kisebb, rendszerint zárható tárgy. Eredetileg kerek fenekű, hosszára eresztett, szíjon hordott zacskó volt, amely készülhetett szattyánbőrből, erős textiliából, finom selyem vagy bársony anyagból is. Ezekre a hölgyek különféle hímzéseket szoktak készíteni vagy hímzőnőkkel készíttetni. Már a rómaiak is használták e ruhakiegészítő, praktikus darabot kizárólag fémpénz tárolására. Többnyire övre akasztva viselték, és a ruházaton kívül hordták. Később, tán a tolvajoktól tartva, a külső ruházatuk alá rejtették. Fontos, mindennapos tárgy lehetett, ha a latin nyelvben három szót is találunk rá és készítőjére a szótárakban: marsupium, crumena(-rius), bursa(tor). Nálunk – mint említettem – a férfiak vállon átvette hordták a tarsolyt, a nők pedig inkább kézben vitték a mai pénztárca elődjét mintegy a ruházatuk kiegészítőjeként „viselt” díszesebb darabot.

Az egyszerű nép kis textíliában, csomózott bugyorban vitte a pénzét, ha vásárba ment, és jól eldugta azt, tartva az útonállóktól. A gazdagabb polgárok, iparosok, kereskedők pedig később már nem tarsolyt, hanem erszényt használtak. Nagy változás történt a papírpénz bevezetésével. Megjelentek a több rekeszből álló, kombinált, szeparált tárcák, amelyekben a pénzegységeket jól el lehetett különíteni. Egyúttal belefértek kisebb iratok, fényképek, napjainkban pedig a bankkártyák is. A nőknél is elkülönült maga az erszény és a „sok mindent befogadó” retikül. E változások sorában napjainkra aztán sok szinonimája lett az eredeti erszény szavunknak, természetesen más-más árnyalattal és funkcióval: neszesszer, buksza, tasak, táska stb.

A tarsoly- és erszénykészítő a kisebb számú és ritkább iparosok közé számított. Nem volt olyan ősi mesterség, mint a kovács, szíjgyártó, gerencsér, takács; olyan gyakori sem, mint a molnár, szabó vagy varga. Egy 16. századi, nálunk úgynevezett nagyvárosban (mint Kassa) is csak öt fő dolgozott 1561-ben, amint a szabályzatukból megtudjuk. Ők öten alkottak egy kis céhet, ami ritkaságnak számított. Ha egy városban ilyen kevés mesterember üzött egy foglalkozást, akkor nem homogén, hanem vegyes, társult, azaz közös céhet szoktak alapítani a hasonló mesterséget űzőkből. Így az erszénykészítők a tímárokkal, övkészítőkkal, szűcsökkel, néha a kesztyű- és harisnyagyártókkal szoktak szövetkezni. Kassa városát többször is említhetjük, mivel az akkori Magyarország kelet-északkeleti részén itt alakultak meg legkorábban a céhek (az erszényeseké állítólag

1439-ben már működött¹). Itt volt a legtöbb társulás², nekik voltak legkorábban elfogadott szabályzataik, amelyet nagy készséggel átadtak a környező városoknak használatra (Nagyvárad, Debrecen, Szatmárnémeti, Munkács). Vélhetően mindezt komoly összeg fejében tették. Ennek a segítő szándéknak több oka is volt: egyrészt védték a saját céhüket és mestereiket, a munkadarabok minőségét, azok értékesítését; másrészt elköltözés esetén befogadhatták a máshonnan jött társukat. Mivel ugyanazon artikulusoknak, előírásoknak kellett megfelelniük, mentesíthették a vizsga és az újabb mesterremek készítése alól. A kassaiaktól átvett szabályzatokon minden város módosított egy keveset. Miben térhettek el ezek egymástól? Ilyen volt a városnév, az évszám, a főbíró, a mesterek és az átíró (nótárius) neve, a mesterasztal étrendjének meghatározása, esetleges vallási eltérések és szokások – de magukon az egyes artikulusokon nem változtathattak, biztosítani kellett a mesterré válás ugyanazon szakmai feltételeit.

Szerencsére a kassai erszénygyártó céh 1561. évi szabályzata teljes szövegében megőrződött, mégpedig magyar fordításban. Ezt ifjú Kemény Lajos³ levéltáros, Kassa történetének neves

¹ Néhány céh évszámmal: Buda: 1495; (Sátoralja)Újhely: 1603; Debrecen: 1657.

² Kassán a 15. században 11 céh, 1504-ben 17, 1557-ben pedig már 27 céhszervezet létezett, köztük az erszénykészítőké is. „Kassa volt a céhes fejlődés kisugárzó pontja, a céhlevelek tartalmát és a céhes élet formáit onnan vették át legtöbb esetben.” (Veres László: *Kézművesség, céhes ipar*. Borsod–Abauj–Zemplén megye népművészete. Szerk.: Fügedi Márta. Miskolc. 1997. p. 44.)

³ Ifj. Kemény Lajos: *Az erszénygyártó-céh szabályzata 1561-ből*. Történelmi Tár. 1890. p. 771–773.

kutatója közölte 1890-ben. A bevezetőjéből megtudjuk, hogy már létezett egy korábbi, 1514-ben kelt szabályzat is, ezt erősítették meg a későbbiek folyamán. Bárányné Oberschall Magda⁴ szerint ez eredetileg latin nyelven íródott, ezt tették át magyar nyelvre, hogy a magyar mesterek, inasok és legények tudják azt értelmezni. Nem célunk ezen közlés részletes ismertetése, csupán két fontos részletet emelünk ki ebből. Miután az inas (apród) a négy tanulóévét letöltötte, mesterremeket kellett készítenie két céhmester jelenlétében. Az egyik egy kerek erszény, hatfogú, tizennyolc fiús, azaz rekeszes; a másik pedig egy tassolyos erszény (tarsoly). A másik, amelyet érdemes részletesen, szinte szóról szóra leírunk, az a vizsga utáni, lakomának beillő mesterasztal adása. Ez öt tál étékből állt: tehénhús, disznóhús, lúd, töltött malac, két tyúk minden asztalra, káposztás hús, két kappan rizkásával s végül egy tál gyümölcs sajttal és túróval. Mindezekhez két pint bor járt, plusz 75 dénárt kellett letennie az ifjú mesternek, amely feltehetően a céhládába került. Sajnos a kassai erszényeseknek a családnevét nem tudjuk meg, mivel a dokumentum végén csak úgy szerepelnek, hogy: Benedek mestör, András, Menyhért, János és György mestör. Végül még egy fontos elemet örökölt meg a fordító, hogy mindez július 6-án készült „ötvös Lőrincz bíróságában”.

Magát a tarsoly- és erszénykészítő mesterséget „családneveink” őrizték meg az utókorra különböző for-

mákban: Tarsoly, Tassolyos, Erszény, Erszényes és Erszénygyártó. Ezek még nem igazi vezetéknevek voltak, csupán nagybetűsen jelölték meg a foglalkozás megnevezésével mintegy jelzőként a viselőik nevét. Közülük válogattuk ki azokat, amelyek valamilyen oknál fogva figyelemre méltók: korai megjelenésük, helyesírásuk, de legfőképp a Bihar vármegyei és váradi előfordulásúakat.

A Tarsolyos (Tassolyos) névre Szamota István⁵ szótárában olvashatunk legtöbb adatot, sajnos a pontos lakóhelyet nem jelöli, csupán a forrásokot, például: leleszi konvent, Kállay család levéltára. Ezek közül emelünk ki néhányat: 1349 Petrum dictus Thassulus, 1451 Gregorius Thassolyos, de előfordul még 1468, 1475 (két fő), 1492 és 1504-ben is mint családnév.

Az Erszénygyártóra, Erszényesre jóval több példát olvashatunk a keleti országrész megyéiből, közelebbi-távolabbi városaiból, mind az ő gyűjtésében, mind pedig Kázmér Miklós⁶ szótárában, illetve a mások által megjelentetett tanulmányokban. Ezek közül említünk néhányat. A neveknél megtartottuk a forrásközlésben található, korabeli helyesírási alakot, mellette az előfordulás évszáma, illetve a helye szerepel. Néhány esetben ezek mellé magyarázatot, kiegészítő észrevételt tettünk: 1514 Paulum Ersengyartho (a hely hiányzik, a legkorábbi előfordulása miatt vettük be a sorba); 1530 Georgius Erzengyartho (Kolozs vármegye); 1531 és 1553 ErzenGhyarto

⁴ Bárányné Oberschall Magda: *Magyar iparművészet a hódoltság korában*. Magyar művelődéstörténet. Szerk.: Domanovszky Sándor. (Internet. Évszám nélkül)

⁵ Szamota István: *Magyar oklevél-szótár*. Budapest. 1902. p. 963. és 200.

⁶ Kázmér Miklós: *Régi magyar családnevek szótára*. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest. 1993. p. 335.

János (Kolozsmonostor); 1602 Erzsényes János (Székelyföld); 1629 Nicolaus Erszengiartó (Miskolc); pontos évszám nélkül Erszengiartó János és Erzenygartó Józsa (Debrecen)⁷.

Végül nézzük a négy Bihar megyei adatot. Kázmér Miklós szótárában kettőt is olvashatunk, ezek: 1588-ban Erzenygartó és Erzenygartó, mindkettő a keresztnév megjelölése nélkül maradt az utókorra. Bihar az akkori Magyarország legnagyobb vármegyéi közé tartozott, azonban igazi városa csupán egy volt, mégpedig Várad. Feltételezhetően ezen mesteremberek itt éltek és dolgoztak. A harmadik előfordulás viszont már határozottan magához a városhoz kötődik, megtudjuk a mesterember pontos nevét is: erszénygyártó Gergh Gichner⁸. Sajnos évszám nélkül szerepel a tanulmányban. A leírás szerint az erszénygyártó az ő esetében nem családnevet helyettesít, hanem magát a foglalkozását jelöli meg. Német származású volt, keresztnéve valószínűleg a magyar György (Georgius) elírása. Még megtudjuk róla azt is, hogy évente csak fél dica⁹ adót fizetett a városnak, tehát nem a gazdagabb mesteremberek közé tartozott. A negyedik bihari előfordulásról még több adatot tudhatunk meg. Ez pedig egy hölgy, Erzenygyártó Erzsébet nevéhez kapcsolódik¹⁰. Férje, Makai János

jogot tanult, tehát latinul tudó ember volt. Levélkeresőként, azaz levéltárosként dolgozott a váradai káptalanban (1609–1616 között), egyben ekkor ő volt a vármegye nótáriusa is. Idézem a tanulmányíró: „jóságai közül csupán feleségével, Erzenygyártó Erzsébettel közösen birtokolt Mezőbesenyő¹¹ nevű pusztáját ismerjük”. Rangjánál és tudásánál fogva bizonyára egyéb és máshol lévő birtokai is lehettek, azonban ezek felsorolása nem maradt fenn. Külön ki kell emelnünk a feleséget, akinek családnevét nagybetűsen írták le. Ez már nem a foglalkozás elnevezését jelölte meg. Gondolhatunk arra, értelmezhetjük úgy is, hogy egy „erszénygyártó lánya Erzsébet” nevet jelentett, de arra is, hogy az apa mesterségének megnevezése már öröklődött, és valódi családnévvé vált. Jelen esetben akkor épp egy családnév kialakulásának, végleges rögzülésének lehetünk a tanúi.

Várad életének török uralom alatti több mint három évtizede az elveszett korabeli dokumentumok hiányában egy történelmi hiátus, mondhatnánk úgy is, hogy egy fehér folt. Az itt leírt néhány adattöredék is bizonyítja, hogy működtek ott a többi iparág képviselőin kívül erszénygyártó mesterek is. Hogy volt-e céhük, azt nem tudjuk. De ha igen, akkor bizonyára a kassai rendszabályhoz hasonlóan alkalmazták, hogy hozzá tudjanak illeszkedni az adott országrész szakmai elvárásaihoz. A korabeli tarsoly- és erszénykészítő mesterek nevének felkutatása e néhány apró említés és adat ismertetése után további bővítésre vár. Ezen rövid be-

⁷ Debrecen város magistrátusának jegyzőkönyvei 1552–1554. Hajdú–Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 4. Debrecen. 1982. p. 50. és 18. 1570. 1988. p. 53.

⁸ Jeney-Tóth Annamária: *Míves emberek a kincses Kolozsváron*. Erdélyi Tudományos Füzetek. 247. Kolozsvár. 2004. p. 74.

⁹ Egy korabeli adófajta neve.

¹⁰ Bogdándi Zsolt: *A váradai hiteleshely a szekularizációt követően*. Erdélyi Múzeum-Egyesület. 2011. 73. kötet 304. füzet. p. 114.

¹¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Besenyő_eredetű_helynevek

mutatás szerzője abban bíz, hogy egy dokumentum véletlen felbukkanása majd bizonyítja és kiegészíti az általa

itt leírtakat, hogy e nevezetes magyar város akkori életéről mind többet megtudhassunk.

Bagoly